

Linköpings universitet
Lärarprogrammet, sen ingång

Daniel Eriksson

Särbegåvade elever i den svenska skolan

– ur deras eget perspektiv

Examensarbete 10 poäng

LIU-LÄR-L-EX—04/156—SE

Handledare:

Folke Vernersson

Institutionen för
utbildningsvetenskap

Avdelning, Institution
Division, Department
Institutionen för
utbildningsvetenskap
581 83 LINKÖPING

Datum
Date
2005-02-18

Språk

Language

x Svenska/Swedish
Engelska/English

Rapporttyp

Report category

Licentiatavhandling
x Examensarbete
x C-uppsats
D-uppsats
Övrig rapport

ISBN

ISRN LIU-LÄR-L-EX—04/156—SE

Serietitel och serienummer **ISSN**
Title of series, numbering _____

URL för elektronisk version

<http://www.ep.liu.se/exjobb/iuv/2004/lpl/156/>

Titel

Särbegåvade elever i den svenska skolan – ur deras eget perspektiv

Title

Highly able pupils in the swedish school – in their own perspective

Författare

Author

Daniel Eriksson

Sammanfattning

Abstract

Denna studies syfte är att undersöka vilken uppfattning särbegåvade individer har av det svenska skolsystemet. Anser de att skolan gör det som krävs för att hjälpa dessa individer eller borde de få stöd från skolan i högre grad? Är det accepterat att vara särbegåvad i den svenska skolan eller kan det rentav vara till nackdel? Är det viktigt att man får utnyttja sin potential eller är det viktigare att alla elever uppnår samma mål?

För att få fram vad de särbegåvade individerna tycker om detta har jag valt att genomföra en enkät bland medlemmar i Mensa (en förening som samlar personer som presterat ovanligt bra på intelligenstest) för att sedan sammanställa resultaten och försöka koppla dem till vad som sägs i den pedagogiska litteraturen om dessa frågor.

Studien visar att de särbegåvade individerna generellt sett anser att skolan i väsentligt högre grad skulle kunna stödja sådana elever. De anser dock inte att detta får ske på bekostnad av andra elever, utan att det är viktigare att de svaga eleverna får möjlighet till hjälp att uppnå skolans mål. Studien visar även att många tror att det största problemet inte ligger i skolans styrdokument eller lärarutbildningen utan i samhällets syn på begåvning och intelligens. Det är inte helt tillåtet att visa sig för intelligent, vilket gör det svårt för många särbegåvade.

Nyckelord

Keyword

Begåvning, intelligens, skolan

Förord

Under den tid jag har arbetat med denna studie har jag fått hjälp av ett stort antal personer med olika saker. Jag skulle här vilja nämna några av dem som har betytt mycket för studien:

Först ett tack till min handledare Folke Vernersson, som trots att han är en mycket upptagen man ändå har ställt upp som handledare för mig när det var ont om handledare på institutionen. Jag vill även tacka Yvonne Karlsson samt Katarina Ayton, som båda var mina handledare under var sin kort period och sedan fick förhinder. Även om ingen av dem hann handleda mig länge gav de mig ändå varsin knuff i rätt riktning.

Ett stort tack till de medlemmar i Mensa som besvarat min enkät. Även ett tack till dem som gett mig råd och tips på Mensas mailinglistor. Ett särskilt tack till Mensas styrelse som genom ordförande Erik Aludden gav mig ett informellt medgivande att använda Mensas matrikel för att göra utskick till mina respondenter. Även ett tack till Victoria Hasselquist för ovärderlig information. Det största tacket dock till David Breneman som förutom att ha upplåtit serverutrymme för min enkät även bistått mig med svar på en aldrig sinande ström av frågor av teknisk karaktär.

Slutligen ett tack till min familj som förutom att ha hjälpt mig med korrekturläsning även har stått ut med mig under mitt arbete med rapporten. Jag vill tillägna resultatet min dotter Ella. Det är några år kvar tills Ella börjar skolan, jag hoppas att mycket i skolans värld har förändrats till det bättre tills dess.

Daniel Eriksson, februari 2005

Innehållsförteckning

1. Inledning	5
1.1. Bakgrund.....	5
1.2. Syfte och frågeställningar.....	5
1.3. Avgränsningar.....	6
1.4. Definition av begreppet särbegåvning.....	6
1.5. Disposition.....	6
2. Litteraturstudie	7
2.1. Om intelligens/begåvning.....	7
2.2. Hur ser det ut idag i det svenska skolsystemet?.....	13
2.3. Hur kan skolan bättre tillvarata särbegåvade elever?.....	15
3. Metod	19
3.1. Val av metod.....	19
3.2. Population – Mensa Sverige.....	19
3.3. Urval.....	19
3.4. Konstruktion av enkätfrågor.....	20
3.5. Pilotstudie.....	21
3.6. Forskningsetiska överväganden.....	21
3.7. Insamlande av data.....	22
3.8. Analys av enkätresultatet.....	23
3.9. Feedback till respondenterna.....	23
4. Resultat	24
4.1. Borde skolan i högre grad stödja särbegåvade elever?.....	24
4.2. Är det viktigaste att alla elever får möjlighet att nå upp till samma nivå eller att de får möjlighet att till fullo utveckla sin potential?.....	28
4.3. Är det accepterat att vara särbegåvad i den svenska skolan?.....	28
4.4. Kan det vara en nackdel att vara särbegåvad i den svenska skolan?.....	29
5. Avslutning	31
5.1. Resultatdiskussion.....	31
5.2. Metodkritik.....	33
5.3. Slutsatser och vidare forskning.....	34
6. Litteraturförteckning	35
Bilaga 1: Notis i Legatus Mensae	36
Bilaga 2: Påminnelse	36
Bilaga 3: Enkät	37

1. Inledning

1.1. Bakgrund

Jag har under min lärarutbildning varit ute på VFU (verksamhetsförlagd utbildning) på ett par olika skolor, från grundskolans årskurs 4 till årskurs 9. Jag har då noterat att det läggs ner väldigt mycket resurser på att få alla elever över godkänt-gränsen, medan de elever som själva klarar sig över denna gräns - framförallt de elever som gör det med god marginal – ofta får klara sig själva. Detta har fått mig att börja fundera. Varför är det så att man inte ska få stöd och hjälp i skolan bara för att man är särbegåvad? Har inte alla barn i skolan samma rätt att få utnyttja sin potential fullt ut?

Följande står i den gällande läroplanen: *”Utbildningen skall anpassas till varje elevs förutsättningar och behov. Den ska med utgångspunkt i elevernas bakgrund, tidigare erfarenheter, språk och kunskaper främja elevernas fortsatta lärande och kunskapsutveckling.”* [Lpo94, s6] Detta tolkar jag som att även de elever som har ovanligt goda förutsättningar ska få stöd och hjälp så att de kan utvecklas i sin egen takt.

1.2. Syfte och frågeställningar

Syftet med detta arbete är att undersöka vilken uppfattning särbegåvade individer har av det svenska skolsystemet och hur vanligt det är att särbegåvade personer känner sig missanpassade i det svenska skolsystemet.

Jag kommer inte att försöka göra någon analys av hur det verkligen står till i de svenska skolorna, utan göra en fenomenografisk undersökning, vilket innebär att jag kommer att undersöka hur de begåvade före detta eleverna själva upplevde skolan.

Under min litteraturgenomgång (se nästa kapitel) hittade jag flera källor som antyder att de ovanligt begåvade elevernas stöd i det svenska skolsystemet är om inte obefintligt så nästintill. Det finns dock väldigt lite forskning om hur de särbegåvade eleverna själva upplever detta.

Jag har ställt upp följande övergripande frågeställningar:

Anser särbegåvade individer att...

- ...skolan i högre grad borde stödja särbegåvade elever?
- ...det viktigaste är att alla elever får möjlighet att nå upp till samma nivå eller att alla elever får

möjlighet att till fullo utveckla sin potential?

- ...det är accepterat att vara särbegåvad i den svenska skolan?
- ...det kan vara en nackdel att vara särbegåvad i den svenska skolan?

1.3. Avgränsningar

Som framkommer i min litteraturgenomgång är forskarvärlden långt ifrån ense om vad begåvning respektive intelligens egentligen är, huruvida den går att mäta och hur man i så fall går tillväga vid en sådan mätning. Då jag själv inte har någon som helst utbildning i psykologi är det inte min avsikt att på något sätt göra ett inlägg i den debatten och jag använder mig i mitt arbete av definitioner av intelligens samt särbegåvning utan att egentligen testa dessa definitioner.

1.4. Definition av begreppet särbegåvning

Begreppet särbegåvning är så centralt i detta arbete att jag redan i detta skede skulle vilja definiera vad jag menar med det. När jag använder begreppet avser jag individer som har en ovanligt hög intellektuell begåvning.

Vad gäller distinktionen mellan begreppen intelligens och begåvning så finns det inte någon klar definition av skillnaden och jag har i denna uppsats inte heller gjort någon skillnad mellan begreppen. Att tala om vissa barn som ”begåvade” tycks mig märkligt eftersom man då antyder att andra individer är obegåvade. Alla människor är (på olika sätt) begåvade.

1.5. Disposition

Kapitel 2 är en teoridel, där jag går igenom lite av den forskning som finns inom ämnet intelligens och begåvning, samt forskning som knyter an till den särbegåvade elevens situation i det svenska skolsystemet. Jag ser detta kapitel främst som ett sätt att för läsaren skapa en referensram över den kunskap som finns.

I kapitel 3 beskriver hur jag har gått till väga i min empiriska studie, vilka val jag har gjort och varför. Resultatet av den enkät jag genomfört finns sedan utan egna kommentarer redovisat i kapitel 4.

I det avslutande kapitlet försöker jag besvara de frågeställningar jag har ställt upp mot bakgrund av resultatet av min studie samt knyter samman detta med den befintliga litteraturen. Här följer även ett kort avsnitt om vidare forskning på området.

2. Litteraturstudie

Det första jag var tvungen att slå fast utifrån litteraturen är vad intelligens egentligen är för någonting. Jag upptäckte snabbt under min litteratursökning att det finns stora mängder litteratur på området (främst amerikansk sådan), vilket innebär att jag i min framställning av vad intelligens är i kapitel 2.1 bara har skummat lite på ytan av begreppet.

Någonting som det däremot inte finns lika mycket litteratur om är situationen för särbegåvade barn i den svenska skolan. Den enda person som egentligen har gjort någon forskning på det området är jönköpingsprofessorn Roland Persson, vars bok *Annorlunda land* från 1997 jag har använt mig mycket av.

2.1. Om intelligens/begåvning

2.1.1. Två paradigmer

Någonting som är väldigt centralt i den här studien är intelligens och begåvning. Vad betyder då dessa två ord? Ett faktum som står väldigt klart när man läser litteratur kring ämnet intelligens är att det inte råder någon enighet inom forskarvärlden om vad intelligens är. Framförallt de senaste tio åren har debatten kring ämnet varit väldigt het och det har getts ut en stor mängd böcker kring ämnet.

Det som fick debatten att flamma upp var utgivningen 1994 av boken *The Bell Curve* som handlar om intelligens och intelligenstest¹. Det gavs under 1990-talet ut en stor mängd böcker med kritik mot boken men även böcker som ställde sig bakom den. Det som framförallt väckte stormande känslor var att boken beskriver intelligens som ärftligt, vilket av många har tolkats som att författarna anser att vissa folkgrupper har högre intelligens än andra på grund av sina gener. Det har med andra ord kommit att bli mycket av en rasdebatt. För att reda ut många av missförstånden i debatten bestämde sig 1994 American Psychological Association (APA) för att tillsätta en oberoende grupp av forskare vars mål var att beskriva vad som framkom i den hetska debatten. Gruppen bestod av doktorander från tio olika amerikanska universitet och gav 1996 ut en rapport vid namn "Intelligence: Knowns and Unknowns", vilken jag har använt mycket i mitt arbete [Neisser, 1996].

I princip kan man säga att det finns två olika paradigmer. Det ena paradigmet, det psykometriska, anser att det finns en övergripande intelligens som påverkar allting vi människor gör med våra intellekt. Denna intelligens är mätbar och det finns en stor mängd intelligenstest just för ändamålet. Det andra

1 Namnet kommer av den klockformade normalfördelningskurvan, se illustration 1, sida 9

paradigmet, vilket jag har valt att benämna det pluralistiska, anser att vi människor besitter inte en utan ett antal intelligenser och att dessa är svåra eller omöjliga att mäta.

Den inriktning som är mest relevant i mitt arbete och som jag därför har studerat mest är den psyko-metriska. Jag har dock valt att ta upp båda inriktningarna i litteraturgenomgången.

2.1.2. Psykometri

Kort historik

Det har funnits olika mer eller mindre förankrade teorier om människans intelligens så länge människan har haft intelligens. Det är dock först på senare år som man verkligen har börjat fundera över vad man egentligen menar med intelligens. Psykometrins historia börjar för ungefär hundra år sedan i Frankrike. Det franska skolministeriet hade beslutat sig för att man ville ha bättre kontroll över vilka elever som skulle klara respektive inte klara sin skolgång. Man gav då i uppgift åt psykologen Alfred Binet att konstruera ett test som skulle kunna förutsäga elevernas framgång i skolan. Binet gjorde då ett test som han sedan modifierade i omgångar tills han ansåg att överensstämmelsen mellan test-resultatet och testpersonernas skolprestationer överensstämde. Det test som Binet hade konstruerat brukar klassas som det första IQ-testet, även om termen IQ inte uppstod förrän senare [Neisser, 1996].

Förkortningen IQ, vilket står för "Intelligence Quotient" (dvs intelligenskvot) lanserades 1912 av tysken Wilhelm Stern och spred sig väldigt snabbt över havet till USA, där IQ-test sedan 1920-talet används rutinmässigt som intagningsprov för olika skolformer [ibid.].

Teorin bakom intelligenstest

Det centrala för intelligenstest är att man vill veta hur stor sannolikhet det är att resultatet i ett test förutsäger resultatet i ett annat test, eller över huvud taget hur stor sannolikhet det är för att ett resultat (t ex en elevs skolprestationer) förutsäger ett annat. Man mäter alltså korrelationen mellan olika resultat. För detta använder man sig av korrelationskoefficienten r . Man kan alltså genom att låta en population göra två olika test räkna ut hur pass korrekt det går att räkna ut resultatet av det ena testet med hjälp av det andra testet (eller vice versa). Korrelationen kan variera mellan -1 och 1 , där en korrelation 1 mellan två test betyder att resultatet av det ena testet kommer att bli exakt som resultatet på det andra. En korrelation 0 betyder att det inte finns något samband mellan de båda resultaten och en korrelation -1 betyder att resultatet av det ena testet kommer att bli exakt motsatt resultatet av det andra (d v s full pott på test ett innebär inga rätt på test två om testen har korrelation -1).

Även kvadraten av r (r^2) anses vara viktig. När t ex $r=0.5$ så är $r^2=0.25$, vilket betyder (enligt uträkningar som faller utanför ramen för den här uppsatsen) att 25% av variansen i det ena testresultatet är förutsägbart utifrån det andra testresultatet medan resterande 75% inte är det [Neisser, 1996].

Ett intelligenstest är alltså ett test vars resultat ska ha så hög korrelation som möjligt med den testades resultat på andra test. En individ som får ett högt resultat på ett sådant test tenderar alltså att även få höga resultat på andra liknande test. Man säger då att individen har en hög intelligenskvot, eller IQ.

Den normalfördelade IQ-kurvan

När man anger en IQ brukar man normalt använda sig av en normalfördelning med medel 100 och standardavvikelse 15. Detta innebär att 68% av världens befolkning på ett standardiserat IQ-test kommer att få ett resultat mellan 85 och 115. Man brukar kalla den IQ som är inom två standardavvikelser från medel för normal intelligens och där hamnar 96% av befolkningen. Av resterande 4% har alltså två procent under 70 och två procent över 130 på skalan. Individer som har över 130 på IQ-skalan klassas som mycket begåvade. Detta är dock inte så

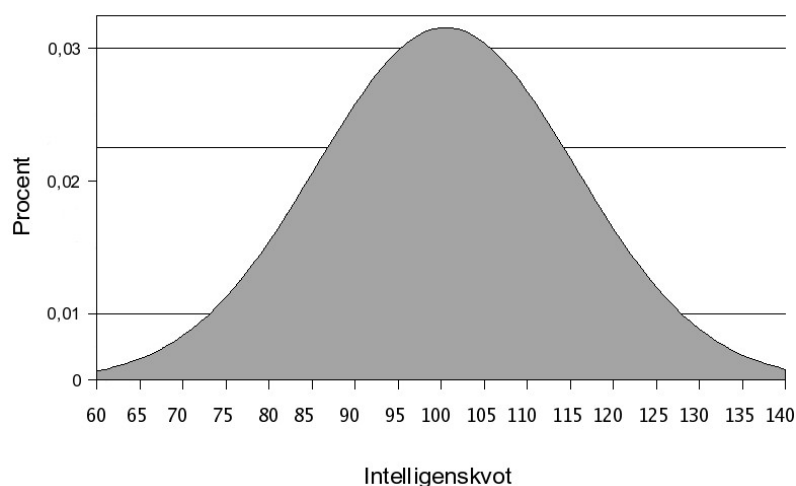

Illustration 1 Fördelning av intelligenskvot över befolkningen

ovanligt som det låter. Eftersom 2% är en på femtio så finns det i genomsnitt en elev i varannan klass med så hög intelligenskvot.

Hur stabilt är ett IQ-resultat över åren?

För att det ska vara relevant att tala om en individs IQ så måste resultaten av intelligenstest som individen gör vara relativt stabila. Om en individ till exempel vid ett testtillfälle får sin IQ uppmätt till 110 för att vid nästa tillfälle få den uppmätt till 92 så tyder det på att något av de test som använts inte är tillförlitligt. För att IQ ska vara ett tillförlitligt mått på en individs intelligens måste det dessutom vara någorlunda stabilt över åren.

I en studie av Jones och Bayley från 1941 undersöks korrelationen mellan individers uppmätta IQ vid olika åldrar, dvs man undersöker hur IQ förändras genom åren. Man visar att uppmätt IQ vid 18 års ålder har en korrelation $r=0.77$ med uppmätt IQ vid 6 års ålder och en korrelation $r=0.89$ med uppmätt

IQ vid 12 års ålder. Det finns alltså helt klart ett samband mellan uppmätta resultat vid olika åldrar, även om resultatet förändras. Den genomsnittliga förändringen i IQ mellan 12 och 17 års ålder var i studien 7.1 steg [Jones, 1941].

Vad kan då IQ användas till?

Man har alltså visat att olika individer har olika IQ och att individernas IQ är relativt stabil genom åren. Då återstår den stora frågan: Vad kan man använda IQ till? För att det ska vara någon poäng med att intelligenstesta en massa människor så måste ju testresultaten kunna förutsäga någonting annat än resultatet på andra test.

Det ursprungliga användningsområdet var alltså att förutsäga vilka elever som skulle lyckas respektive misslyckas i skolan. Detta är fortfarande det främsta användningsområdet. Framför allt i USA är det väldigt vanligt att skolor (till och med förskolor) använder olika typer av intelligenstester som intagningsprov. Korrelationen mellan IQ och betyg är ungefär 0.5, vilket innebär att ungefär 25% av betygssättandet kan förklaras med hjälp av elevernas IQ [Neisser, 1996].

Man har även påvisat samband mellan individers IQ och hur länge de går i skolan (dvs vilken utbildningsnivå de uppnår), framtida inkomst, social status m.m [ibid.].

Det råder dock ingen enighet om vad IQ egentligen är för någonting. Det har av olika personer blivit beskrivet som blott en statistisk regelbundenhet, någon sorts mental energi, en generell förmåga att resonera och som ett mått på neurologisk beräkningshastighet. De mest skeptiskt inställda menar att IQ bara är ett mått på förmågan att prestera bra på IQ-test [ibid.].

2.1.3. Pluralism

Det paradigm som jag här valt att kalla den pluralistiska är långt ifrån enhetligt. Det finns många uppfattningar om hur många intelligenser människor har och vilka dessa är. Den mest kända teorin är Howard Gardners teori om de sju intelligenserna, vilken jag här kommer att göra en snabb genomgång av. Gardner kom 1983 ut med sin bok "Frames of Mind – The Theory of Multiple Intelligences" vilken först elva år senare översattes till svenska och då fick titeln "De sju intelligenserna".

Gardners sju intelligenser

Gardner sätter upp kriterier som måste vara uppfyllda för att en viss förmåga ska kunna klassificeras som en fullvärdig intelligens. Följande åtta kriterier ställs upp (utan inbördes ordning):

1. *Förmågan ska vara möjlig att isolera genom hjärnskada*

Gardner menar att det existerar flera relativa autonoma hjärnsystem. Förmågan ska kunna finnas kvar i hjärnan trots att andra funktioner slagits ut av t ex en olycka.

2. *Förekomst av idiots savants, underbarn osv*

En s k idiot savant är en individ som har en extremt varierad intellektuell profil. Idiots savants är oftast oförmögna att föra ett normalt liv men har en isolerad särskild begåvning. Det mest kända exemplet på en idiots savants kan hämtas ur filmen Rainman, där huvudpersonen har en extrem förmåga att räkna och komma ihåg, men så gott som inga sociala färdigheter. Förekomsten av idiots savants som är extremt begåvade på just en förmåga är ett kriterium för att förmågan ska kunna klassas som intelligens.

3. *Möjlighet att definiera ett specifikt hjärnområde som anknyter till intelligensen*

Gardner anser att man måste kunna lokalisera var i nervsystemet intelligensen hör hemma och att man måste kunna visa att de olika intelligenserna är fysiskt skilda från varandra.

4. *En självständigt utvecklingshistoria och ”yttersta mål”*

En intelligens utvecklas enligt Gardner genom vissa aktiviteter i ett visst mönster. Varje sådan aktivitet dyker upp i ett barns utveckling enligt ett mönster. Intelligensen når vid en viss tidpunkt sin högsta utvecklingsnivå för att därefter plana ut. Inom varje intelligens finns olika kompetensnivåer varav basnivån nås av vanliga individer medan den högsta nivån bara uppnås av individer med en ovanlig begåvning.

5. *En evolutionshistoria*

Man måste kunna visa hur intelligensen utvecklats genom människans (eller människans förfäders) evolution.

6. *Stöd från experimentell psykologi*

Gardner hävdar att man i vissa psykologiska undersökningar kan finna intelligenser som arbetar oberoende av varandra. Experiment kan också visa att olika enskilda förmågor är manifestationer av samma intelligens.

7. *Psykometriska resultat*

Gardner är kritisk till psykometrin. Han anser dock att när vissa uppgifter i intelligenstest som gör anspråk på att mäta en viss intelligens tydligt korrelerar med varandra och samtidigt inte korrelerar med uppgifter som anses mäta andra intelligenser så ger det ett stöd åt hans teori.

8. *Kodifierbarhet i ett symbolsystem*

Gardner anser att symbolsystem hos människan växt fram som representerar olika intelligenser. Om man alltså kan hitta ett symbolsystem för någonting så är det ett tecken på att detta någonting kan vara en intelligens. Exempel är språk, bildframställning och matematik som står för varsin intelligens.

Utifrån dessa kriterier fastställer Gardner sju intelligenser:

1. *Lingvistisk intelligens*

Att ha känsla för ord, språkuppbyggnad o s v. Exempel på individer med god lingvistisk intelligens är poeter, journalister och författare.

2. *Musikalisk intelligens*

Förmåga att känna rytm, ton, klangfärg och melodi. Det naturliga exemplet på individer med god musikalisk intelligens är de som jobbar med musik.

3. *Logisk-matematisk intelligens*

Vår logisk-matematiska intelligens använder vi för att kvantifiera, göra beräkningar och reflektera över logiska påståenden. Detta är den intelligens som förknippas mest med psykometrins allmänna intelligens. Exempel på individer med god logisk-matematisk intelligens behöver inte bara vara matematiker, men går ofta att finna bland vetenskapsmän.

4. *Spatial intelligens*

Förmågan att kunna visualisera saker i sitt inre, i flera dimensioner. Ett bra exempel på träning som motionerar den spatiala intelligensen är att se en bild på ett objekt från ett håll och se för sitt inre hur objektet ser ut från ett annat håll. Exempel på individer med god spatial intelligens är konstnärer och piloter.

5. *Kroppslig-kinestetisk intelligens*

Även förmågan att ha god kontroll över vår kropp klassas som en intelligens. Individer med god kroppslig-kinestetisk intelligens står ofta att finna bland idrottsmän.

6. *Interpersonell intelligens*

Förmågan att kunna känna av andra personers sinnestillstånd och humör och effektivt kunna samspela med dem. Även förmågan att kunna se olika sociala situationer från olika synvinklar. Bra exempel här är lärare och skådespelare.

7. *Intrapersonell intelligens*

Att kunna förstå sig själv och sina egna tankar. Självkänedom är en stor del av denna intelligens. Exempel på individer med god intrapersonell intelligens är psykologer [Gardner, 1994].

Gardner har senare föreslagit att det kan finnas fler intelligenser. De nya intelligenser han själv föreslår är naturintelligens (kännetecknas av t ex naturvetare), andlig intelligens (förekommer främst hos astrologer och personer med religiösa yrken) och existentiell intelligens (ett intresse för de grundläggande frågorna om vår existens) [Gardner, 2001].

Gardner om intelligensmätning

Gardner ställer sig alltså starkt skeptisk till psykometrin och dess intelligenstestande:

Om jag skulle bli ombedd att bedöma någons intelligens, skulle jag inte vara nöjd förrän jag hade observerat honom lösa problem och skapa produkter i flera olika miljöer. Detta är vanligtvis inte genomförbart. Och till och med då skulle jag inte ha några garantier för att intelligensprofilen skulle se likadan ut ett eller två år senare. [Gardner, 2001]

Gardner anser att vissa aspekter av vissa av de sju intelligenserna går att mäta. Det är dock inte det som är poängen. För att citera Gardners åsikt om att testa de sju intelligenserna: *"Dessa tester multiplicerar helt enkelt de vanliga intelligenstesternas synder (eller intelligenstestandets ursprungliga synd) med sju eller åtta."* [Gardner, 2001]

Gardner rubricerar för övrigt *The Bell Curve* som "retorisk krigföring".

2.2. Hur ser det ut idag i det svenska skolsystemet?

2.2.1. Lärarnas kompetens

Det första man kan konstatera när det gäller situationen idag i det svenska skolsystemet är att lärare inte har någon utbildning alls på särbegåvade barn. Som första exempel kan nämnas ett examensarbete som genomfördes 2001 vid Linköpings universitet. Examensarbetet hade som syfte att undersöka hur vi bemöter begåvade barn i skolan. Detta gjordes genom att intervjua både lärare och elever. 12 lärare intervjuades och den enda frågan där alla respondenterna var helt eniga var "Vad har ni för utbildning i att ta hand om begåvade elever?". Ingen av de tillfrågade lärarna hade fått någon sådan utbildning, varken under sin lärarutbildning eller senare i arbetslivet [Falk, 2001].

Faktum är att utbildning om särbegåvade elever normalt sett inte existerar inom ramen för lärarutbildning i Sverige. Ett undantag är lärarutbildningen vid högskolan i Jönköping där man dels har en obligatorisk föreläsning för alla om särbegåvade elever, dels finns det en valbar kurs i ämnet. Kursen har dock oftast väldigt få sökande [Heller, 2000]. Mest häpnadsväckande kanske är att det inte ens inom speciallärarutbildningen förekommer någon utbildning om särbegåvade elever [Persson, 1997b].

I ett annat examensarbete från 2001 som behandlar frågan visar det sig i och för sig att en majoritet av lärarna anser att begåvade elever har ett behov av särskild undervisning men att det stora problemet är att hinna med dem. Man vill heller inte dela in elever i "dåliga" och "bra" och undviker därför att

särskilt stödjade de begåvade eleverna [Blomdahl, 2001].

Hur särbegåvade elever hanteras i skolan skiljer sig mycket från land till land. Mycket tyder på att vi i Sverige (och även resten av Skandinavien) är väldigt egalitarianistiska jämfört med resten av världen, dvs vi strävar i väldigt stor utsträckning inte bara efter jämlikhet vad gäller de förutsättningar individer ska erbjudas utan även efter jämlikhet vad gäller prestationer [Heller, 2000].

2.2.2. Om Jantelagen och de särbegåvade eleverna

Jantelagen är ett tämligen spritt begrepp. Begreppet myntades av den danske författaren Aksel Sandemose i romanen *En flyktning krysser sitt spor*. Lagen ställer upp följande tio regler:

1. *Du skal ikke tro at du er noget*
2. *Du skal ikke tro du er lige så meget som os*
3. *Du skal ikke tro du er klogere end os*
4. *Du skal ikke bilde dig ind at du er bedre end os*
5. *Du skal ikke tro du ved mere end os*
6. *Du skal ikke tro du er mere end os*
7. *Du skal ikke tro at du duer til noget*
8. *Du skal ikke le af os*
9. *Du skal ikke tro at nogen bryder sig om dig*
10. *Du skal ikke tro du kan lære os noget* [Sandemose, 1933]

Lagen är givetvis ingen lag i den bemärkelse som vi vanligen diskuterar lagar. Däremot är den enligt Persson i mångt och mycket en del av den skandinaviska kulturen. Vad Jantelagen egentligen talar om är vår rädsla för att sticka ut, för att vara annorlunda. Individer som sticker ut ur massan ses av många som ett hot antingen mot samhällsordningen som helhet eller som ett hot mot andras personliga trygghet och självbild. Individer med sällsynta förmågor är ofta på ett eller annat sätt annorlunda, vilket alltså inte alltid uppskattas. Detta kan ofta medföra att dessa individer gömmer sin begåvning och sänker sig till en nivå där de smälter in i mängden. De vill helt enkelt inte sticka ut [Persson, 1997a].

Jag avslutar avsnittet med ett citat ur Roland Perssons *Annorlunda land*:

Paradoxalt nog lever vi i ett samhälle som hyllar expertis och kunskap, men vi saknar för närvarande egentlig kunskap om hur vi bör utbilda dessa experter, och kanske saknar vi mest kunskapen om vår egen reaktion inför möten med sådana individer. Det är inte lätt att vara annorlunda, och utbildningsväsendet har här ett stort ansvar som kan få oerhörda konsekvenser för framtiden. Hur bemöter vi i dagens utbildningar särbegåvade elever som inte passar in i våra samtida mönster? [Persson, 1997a, s199]

2.3. Hur kan skolan bättre tillvarata särbegåvade elever?

2.3.1. Vad säger styrdokumentet?

Det kan kanske tyckas vara en något märklig fråga, men den är ändå värd att besvara: Varför ska skolan ta hand om de särbegåvade eleverna? Kan de inte bara klara sig själva? Jag börjar med att citera vad Unesco säger om saken:

It is a well-known fact that people are different and yet this is neglected in many curricula where all children are expected to learn the same things, at the same time and by the same means and methods. For all children, and especially children with disabilities, as well as gifted children, it is of great importance that the curricula establish clear goals for their education and at the same time give liberty to the teacher to choose ways and means to achieve these goals. [Unesco]

Särbegåvade barn är alltså att betrakta som barn med särskilda behov. Sverige är ett av väldigt få länder i ett globalt perspektiv vars allmänna läroplan inte nämner någonting om problematiken med särbegåvade elever [Persson, 1997b]. Enligt läroplanen ska dock *"alla som arbetar i skolan [...] uppmärksamma och hjälpa elever i behov av särskilt stöd"* [Lpo94]. Ungefär samma formuleringar fanns i den föregående läroplanen: *"[skolan] måste speciellt och i samverkan med andra stödja dem som av olika anledningar har särskilda svårigheter"* [Lgr80]. Samtidigt är dock den allmänna åsikten hos lärare att *"elever med särskilda behov"* är de svaga elever som har svårt att nå upp till skolans mål [Blomdahl, 2001].

2001 tillsatte Utbildningsdepartementet en expertgrupp för att studera måluppfyllelse i skolan och då särskilt för elever i behov av stöd. I Lpo94 finns två typer av mål, dels mål att sträva mot (dvs sådana mål som alla elever/lärare ska sträva mot men inte är utformade så att de kan uppnås) och dels mål att uppnå (sådana mål som ska uppnås av alla elever). En av de saker som expertgruppen kom fram till

var att man måste rikta fokus mot mål att sträva mot och att systemet med mål att uppnå bör ses över [Ds 2001:19].

2.3.2. Hur känner en lärare igen en särbegåvad elev?

Detta kan tyckas vara ännu en märklig fråga att ställa sig. En särbegåvad elev känner man väl igen på höga provresultat, snabb inläring och bra resultat i skolan i allmänhet? Det mesta pekar på att det inte alltid är riktigt så enkelt. De elever som av lärare uppfattas som ”begåvade” är oftast de elever som dels presterar bra men som även passar in i lärarens elevideal, dvs sitter still, räcker upp handen när de vill fråga någonting och inte ifrågasätter. Paradoxalt nog så ligger särbegåvade elever ofta långt från denna idealbild. Detta kan ha flera anledningar.

För det första är det mycket vanligt med så k ”gifted underachievers”, dvs begåvade underpresterande, elever vars prestationer inte står i proportion till vad de egentligen skulle kunna prestera. Denna grupp av elever är klart dominerad av pojkar [Wahlström, 1995]. Detta beteende kan bero på många olika orsaker, t ex att särbegåvade elever ofta har ett väldigt stort behov av att bli sedda vilket inte alltid tillgodoses, eller att elever helt enkelt inte vill visa sin begåvning för kamraterna (se resonemanget om Jantelagen ovan). Eftersom dessa elever ofta uppträder störande i klassrummet blir de inte karaktäriserade som särbegåvade, ofta istället som raka motsatsen [Persson, 1997a].

En annan anledning till att de särbegåvade eleverna ofta kan upplevas som störande är att de inte accepterar den allmänna (lärarens) synen på saker och ting och vill angripa saker ur sin egen synvinkel. Detta yttrar sig ofta tydligast inom matematiken, där en särbegåvad elev kan finna sätt att räkna ut ett tal som läraren inte alls hade förutsett eller ens förstår. Detta kan leda till att läraren kommer av sig i en genomgång, förvirra för kamraterna osv [Wahlström, 1995].

Det är alltså ingen lätt uppgift för en lärare att upptäcka särbegåvade elever. För att lyckas måste läraren vara mycket uppmärksam. Ett tecken på att en elev försöker dölja sin begåvning är om elevens resonering i vanliga fall inte stämmer överens med det sätt på vilket eleven genomför läxförhör och prov. Ett annat tecken kan vara elever med stor kunskap om särskilda intresseområden men med mindre kunskap om det som tas upp i skolan. En annan viktig del i att upptäcka dessa elever är kontakten med föräldrar samt med andra lärare [Persson, 1997a].

2.3.3. Hur borde vi undervisa våra särbegåvade elever?

Det finns olika typer av åtgärder att ta till när man stöter på särbegåvade elever i skolan. Jag har valt

att i min framställning dela in dem i två övergripande kategorier. Den första och enklaste typen av åtgärd är sådana som en enskild lärare kan ta till i sitt klassrum, den andra typen är de strukturella åtgärderna vilka inbegriper mer än en lärare. Jag ska här börja med den första typen.

Åtgärder i klassrummet

Persson konstaterar i *Annorlunda Land* (1997a) att det är svårt att hitta någon allmängiltig princip för hur särbegåvade elever ska hanteras i klassrummet. Standardiserade metoder för hur man behandlar elever innebär enligt Persson att (i bästa fall) majoriteten av klassen drar fördel av dem medan somliga kommer i kläm. Därför kan man inte ställa upp några allmängiltiga svar, utan läraren måste helt enkelt vara medveten om problemet och komma på lösningar efterhand. En princip som Persson dock nämner är principen om legitimitet. Den särbegåvade eleven måste känna att dess talanger är uppskattade och värdefulla och måste även ges tillfälle att utveckla sina talanger. Denna princip är dock inte specifik för särbegåvade elever, utan allmängiltig för alla elever, för att inte säga alla människor.

Wahlström gör i sin bok (1995) om begåvade barn i skolan skillnad mellan divergent och konvergent pedagogik. Hon menar att utbildning traditionellt sätt sker med konvergent pedagogik, vilket innebär att man ställer frågor som bara har ett rätt svar. Man frågar t ex ”Vad heter Sveriges största sjö?” och förväntar sig svaret ”Vänern”, vilket inte ger något utrymme för de olika nivåer på vilka eleverna befinner sig. För att anpassa undervisningen till elevernas olika nivåer ger man istället fler uppgifter (oftast fler uppgifter av samma typ) till de elever som är färdiga före sina kamrater. Pedagogiken är enligt Wahlström bekväm eftersom den gör det enkelt att jämföra och betygsätta elever. Motsatsen, divergent pedagogik, innebär att man ger eleverna mer fria uppgifter som kan ha många rätta svar. Uppgiften kan t ex enligt Wahlström vara ”Sveriges sjöar”, och man ger sedan eleverna fria händer att göra vad de vill av den. En elev kanske gör en lista över alla Sveriges sjöar medan en annan undersöker djurlivet i olika sjöar osv. Wahlström hävdar att detta ger de begåvade eleverna möjlighet att själva anpassa undervisningen till sin egen förmåga [Wahlström, 1995].

Strukturella åtgärder

Den vanligaste strukturella åtgärden är s k *årskurseliminering*. Det innebär att särskilt försigkomna elever helt enkelt får hoppa över en årskurs och således gå med dem som är ett år äldre. Denna metod gör i och för sig att undervisningen kommer mer på nivå med vad eleven ifråga behöver, men problemet är att eleven fysiskt sett ändå är ett år yngre än sina klasskamrater och att det inte är säkert att eleven är lika utvecklad socialt som den är intellektuellt vilket kan leda till en social missanpassning i den nya klassen. Denna metod bör alltså endast utnyttjas för elever som är tidigt utvecklade såväl socialt som intellektuellt. En variant av årskurseliminering är tidigarelagd skolstart.

En metod som inte används i Skandinavien men i vissa andra länder är läroplanskomprimering. Det innebär att en elev efter att ha bevisat att den innehar rätt kunskaper (oftast genom att helt enkelt tentera av det som behandlas) kan hoppa över hela stadier och t ex få ut gymnasieexamen tidigare än sina jämnåriga kamrater [Persson, 1997a].

3. Metod

3.1. Val av metod

Jag valde att använda mig av en enkät som gick ut till ett stort antal personer. Jag vägrade detta mot att göra intervjuer, vilket jag valde bort eftersom jag inte anser det vara praktiskt genomförbart att inom de givna tidsramarna genomföra nog många intervjuer för att kunna påvisa någonting. En intervju genomförd med ett väldigt begränsat antal individer medför en alltför stor risk att resultatet ska färgas av enskilda individers åsikter. Resultatet skulle då inte bli generaliserbart med en minskad reliabilitet som följd [Bryman, 2002]. Genom att använda mig av en enkät kommer jag även ifrån det faktum att jag kan påverka resultatet genom omedvetet agerande i en intervjusituation [Trost, 1994].

3.2. Population – Mensa Sverige

Jag har valt att använda Mensa som population för min enkät. Den internationella föreningen Mensa bildades i England 1964. Mensas ändamål är *"[...] att identifiera och främja mänsklig intelligens så att denna kan komma mänskligheten till godo, att uppmuntra forskning rörande intelligensens natur, karakteristika och användning samt att skapa intellektuellt och socialt stimulerande miljöer för sina medlemmar."* [Mensas stadgar]

Ordet Mensa är latin och betyder "bord". Detta ska symbolisera att Mensa är som ett runt bord, en gemenskap dit alla är välkomna oavsett hudfärg, språk, politiska åsikter, utbildning, ursprung osv. Det enda kravet för att man ska få vara medlem i Mensa är att man *"på ett av den utsedda internationella psykologen godkänt och korrekt övervakat intelligenstest har presterat ett resultat bland de övre två procenten av befolkningen"* [ibid.], d v s att man har en bevisad intelligenskvot över 130 på skalan som jag beskriver i avsnitt 2.1.2 ovan.

Internationella Mensa består av ca 50 nationella Mensa-föreningar, varav Mensa Sverige är en. Över hela världen har föreningen ca 100 000 medlemmar (vilket är en ganska liten andel med tanke på att 2% av världens befolkning är potentiella medlemmar). Mensa Sverige har i nuläget ca 1500 medlemmar. Genomsnittsåldern i föreningen är 33 år och drygt 80% av medlemmarna är män.

3.3. Urval

Min ursprungliga tanke var att jag skulle låta alla medlemmar fylla i enkäten. Jag insåg dock snart att det skulle begränsa mig väldigt. En enkät som ska ut till så många personer innebär (med de givna tidsramarna) att man i princip uteslutande måste använda sig av slutna frågor, vilka är enklare att

bedöma [Bryman, 2002]. Därför bestämde jag mig istället för att låta enkäten gå ut till en femtedel av medlemmarna. För enkelhetens skull slumpade jag helt enkelt fram två siffror mellan 0 och 9 och lät sedan alla medlemmar vars medlemsnummer slutar på någon av de valda siffrorna svara på enkäten. Detta innebär alltså en urvalsgrupp som omfattar c:a en femtedel av Mensas medlemsantal, närmare bestämt 305 personer.

Mensas medlemsnummer är femsiffriga, med först tre siffror som anger när medlemmen gjorde Mensa-testet (två för årtalet samt en för vilket kvartal) och sedan ett tvåsiffrigt löpnummer. Om en person t ex var den 21:a att göra testet under 2002 års första kvartal så blir medlemsnumret 02121. Detta innebär att min urvalsmetod kommer att ge mig en jämn blandning av hur länge respondenterna varit medlemmar i föreningen, men ett i övrigt helt slumpat urval. Urvalet kan alltså ses som ett stratifierat slumpmässigt urval [ibid.].

3.4. Konstruktion av enkätfrågor

Frågorna i enkäten har utformats för att i möjligaste mån kunna besvara de uppställda frågeställningarna samtidigt som frågorna givetvis måste vara möjliga att besvara av respondenterna. De flesta frågorna är av praktiska skäl av typen flervalfrågor, men det finns gott om utrymme för fria kommentarer. Enkäten i sin helhet ses i bilaga 3.

Värt att notera är att jag i enkäten huvudsakligen bytt ut begreppen ”begåvad” samt ”särbegåvad” mot ”intelligent”. Detta eftersom jag tror att detta begrepp känns mer naturligt för medlemmar i Mensa, en förening där intelligens diskuteras ganska frekvent.

Frågorna är uppdelade i fyra kategorier, där varje kategori för respondenten är på en sida. Förutom dessa fyra kategorier finns en avslutande kategori med fält för e-post-adress samt avslutande kommentarer. Jag diskuterar här en kategori i taget.

3.4.1. Personalia

Denna kategori omfattar de personliga faktafrågor som behövs för att få en bild av vem det är som besvarar enkäten. Denna typ av frågor gäller faktiska förhållanden, i motsats till frågor om smak eller attityder [Trost, 1994]. Respondentens ålder torde kunna vara viktigt för att kunna se tendensförändringar över tiden i respondenternas syn på skolan och könsfrågan eftersom den kan ge antydningar om de båda könen olika syn på saken. Frågorna 3-6 bör kunna ge en bra bild av respondenternas egen skolgång och fråga 7 är till för att ge en bild av hur bra respondenterna lyckades i skolan.

3.4.2. Frågor kring uppfattningen av den egna intelligensen

Fråga 8 och 9 är tänkta att ge en antydning om huruvida respondenten såg på sig själv som intelligent under sin skoltid eller om det är någonting som insågs först senare. Det kan även vara intressant att veta om respondenten tror att han/hon upplevdes som särskilt intelligent av sina lärare, därav fråga 10 samt 11.

3.4.3. Påståenden kring skolan och skolgången

Under denna kategori har jag samlat alla frågor som jag ansåg mest fördelaktiga att ställa i påståendeform. Svartalternativen har jag hämtat från Brymans *Samhällsvetenskapliga metoder*. Påståendena är utformade för att försöka få fram vilken syn respondenten har dels på skolan i allmänhet, dels på sin egen skolgång (hur har andra behandlat dem, hur har de själva passat in?). Att på detta sätt låta respondenten ta ställning till påståendesatser är enligt Trost ett bra sätt att ta reda på dennes åsikter [Trost, 1994].

3.4.4. Övriga frågor kring skolan och skolgången

Här har jag samlat de frågor som jag inte ansåg passade in i någon av de tidigare kategorierna. Dessa frågor rör främst respondentens syn på hur skolan skulle kunna ha tagit tillvara deras begåvning bättre. Alternativet i fråga 24 är hämtade från de åtgärder som Persson (1997a) nämner och som jag har tagit upp i avsnitt 2.3.3 ovan.

3.5. Pilotstudie

Enkäten pilottestades av fem Mensa-medlemmar som inte ingick i urvalsgruppen. Den respons jag fick från pilottestarna var mestadels positiv och endast vissa smärre justeringar utfördes efter påpekanden från pilottestarna. En pilotstudie har enligt Bryman som funktion dels att säkerställa frågornas funktion och dels att höja kvaliteten överlag på enkäten [Bryman, 2002].

3.6. Forskningsetiska överväganden

I genomförandet av studien beaktades de fyra allmänna etiska huvudkrav på forskning som Vetenskapsrådets ämnesråd för humaniora och samhällsvetenskap fastställt:

Informationskravet

På enkätens första sida (som fyller samma funktion som följebrevet i en traditionell enkät) informeras respondenterna om studiens syfte.

Samtyckeskravet

Jag anser att respondenten i och med ifyllandet av enkäten implicit ger sitt medgivande till att jag an-

vänder framkomna uppgifter i min studie. På enkätens första sida informerades respondenterna om detta samt om att detta medgivande när som helst kan återkallas.

Konfidentialitetskravet

Då jag tvingas använda mig av respondenternas medlemsnummer för att kontrollera vilka som svarat respektive inte svarat på enkäten så kunde enkäten i det avseendet inte vara helt anonym. Medlemsnumret användes dock inte för någonting annat än denna kontroll, vilket respondenterna informerades om på enkätens första sida. Däremot fanns det ett fält i enkäten där de respondenter som ville kunde fylla i sina e-mail-adresser för eventuell vidare kontakt.

Nyttjandekravet

Insamlat data har endast använts till det avsedda ändamålet och alla rådata från enkätinsamlandet har efter enkätens avslutande förstörts [Vetenskapsrådet].

3.7. Insamlande av data

Eftersom budgeten inte tillät att jag skickade ut brev postledes till alla i urvalsgruppen använde jag mig av en digital enkät som fylldes i över Internet. Efter att noggrant ha jämfört olika system för digitala enkäter valde jag ett system vid namn MedForm. Systemet är framtaget som en del av ett examensarbete 2004 vid Chalmers tekniska högskola och är egentligen gjort för att *”skapa, administrera och distribuera formulär för kliniska prövningar”* [Breneman, 2004], men lämpar sig även utmärkt för enkäter. Systemet har bland annat inbyggda funktioner för frågor som är beroende av varandra, dvs som bara syns om respondenten gett ett visst svar på en föregående fråga. Det finns även programvara för att statistiskt analysera svarsdatat från MedForm samt för att jämföra korrelationen mellan svar på olika frågor.

Jag hade från början tänkt placera enkäten på de medlemssidor på Internet som bara medlemmar har tillgång till eftersom jag då skulle skydda mig mot eventuellt sabotage från icke-medlemmar. Jag insåg dock att det skulle öka bortfallet drastiskt om inte alla i urvalsgruppen hade sina lösenord lättillgängliga, så jag placerade istället enkäten på en öppen sida. Eftersom adressen till enkäten bara gick ut till medlemmar tror jag inte detta innebar något problem. Jag valde att inte från början skicka några individuella brev till respondenterna utan hade med en liten notis i Mensas medlemstidning Legatus Mensae (se bilaga 1) och skickade även ut mail på föreningens allmänna mailinglistor² om enkäten. Med denna information fanns en URL till enkätens förstasida. Legatus Mensae utkommer åtta gånger

² Dessa mailinglistor är en stor del av Mensas medlemmar prenumeranter på, dock misstänker jag att det inte är alla prenumeranter som läser alla mail till listorna. Jag tror därför inte att detta utskick hade någon större effekt.

per år, vilket något begränsade mitt val av tidpunkt för enkäten.

Då svarstiden nästan var slut och jag inte hade fått in mer än 20 svar (dvs under 10%) beslutade jag mig för att skicka ut en påminnelse via e-post (se Bilaga 2) till alla³ respondenter. Denna påminnelse fick mycket stort genomslag och redan ett dygn senare hade över 100 svar inkommit. Den troliga förklaringen till den låga svarsfrekvensen från början kan vara att medlemmarna inte läser medlems-tidningen så noga. En annan förklaring antog jag kunde vara att medlemmar faktiskt inte vet vad de har för medlemsnummer, därför beslutade jag att (med teknikens hjälp) infoga respondentens medlemsnummer i varje påminnelsemail (noterat med xxxxx i bilaga 2). Totalt hade jag när svarstiden gick ut fått in 154 svar, d v s drygt 50%, vilket jag anser vara acceptabelt. Enligt Trost (1994) kan man räkna med mellan 50 och 75 procents svarsfrekvens, denna frekvens ligger dock generellt lägre vid digitalt genomförda enkäter.

3.8. Analys av enkätresultatet

Enkätens flervalfrågor har jag analyserat kvantitativt, dvs jag har räknat hur många procent av urvalsgruppen som har gett ett visst svar på varje fråga. Frågorna finns i nästa kapitel presenterade i tabellform.

Analysen av de frågor där respondenterna fått möjlighet att uttrycka sig mera fritt, samt analysen av de kommentarsfält som förekommer genom enkäten, har jag däremot gjort kvalitativt. Jag har försökt se allmänna trender hos respondenternas svar och redovisar i resultatkapitlet brottsstycken som är typiska samt som visar vad flertalet respondenter tycker.

3.9. Feedback till respondenterna

Ett flertal av mina respondenter har i kommentarer eller mail till mig meddelat att de gärna vill veta hur enkäten föll ut. Jag har därför planerat att så snart denna rapport är färdig och godkänd skriva en artikel för införande i *Legatus Mensae* där jag sammanfattar mina resultat, samt även inkludera web-adress till rapporten i sin helhet.

³ Jag utgick här från Mensas matrikel. I stort sett alla i urvalsgruppen hade e-post-adress i matrikeln. Dock fick jag tillbaka felmeddelanden från ett 30-tal mailservrar om icke-existerande mailadresser. Jag beräknar att c:a 250 personer fick påminnelsen.

4. Resultat

Jag fick alltså in 154 svar. Av dessa var 133 (86%) från män och 21 (13%) från kvinnor (dvs något större andel män än i föreningen i stort). Vad gäller åldersfördelningen så var närmare hälften (43%) sjuttitalister (se tabell 1). Då jag inte funnit någon korrelation mellan varken ålder eller kön och enkätens andra frågor tar jag inte upp dessa fakta mer från denna punkt. För att bäst knyta an resultatet till mina frågeställningar redovisar jag här inte resultatet fråga för fråga utan tar upp enkätfrågorna där jag anser att de bäst passar in.

1930-talet	0,6
1940-talet	3,9
1950-talet	3,9
1960-talet	26,0
1970-talet	43,5
1980 eller senare	22,0

Tabell 1 Svar på frågan "När är du född" i procent

De frågor som var av typen flervalsfrågor har jag analyserat kvantitativt och redovisar dem här i tabellform med procent av urvalsgruppen. Jag har däremot analyserat övriga frågor samt kommentarsfält kvalitativt och redovisar dem i löpande text.

4.1. Borde skolan i högre grad stödja särbegåvade elever?

Till att börja med: Tycker respondenterna att skolan skulle kunna göra mer för de särbegåvade eleverna? Frågan besvaras med ja av 97% av respondenterna (se tabell 2). Majoriteten tycker även att det är ett problem att särbegåvade elever inte får det stöd de behöver i skolan (se tabell 3). En respondent som inte riktigt håller med om påståendet kommenterar sitt svar med: "Det är ett problem att skolan inte tar hand om de mest begåvade. Det är ett MYCKET MYCKET större problem att skolan inte tar hand om de minst begåvade."

ja	96,8
nej	1,9
Internt bortfall	1,3

Tabell 2 Svar på frågan "Anser du att skolan kan göra mer för att stötta högbegåvade elever?" i procent

håller helt och hållet med	59,7
håller i viss mån med	28,6
vet inte	5,8
håller inte riktigt med	4,5
håller inte alls med	1,3

Tabell 3 Svar på påståendet "Det är ett problem att elever med hög intelligens inte får det stöd de behöver i den svenska skolan" i procent

Resultat

Vad gäller uppmuntran från läraren så anser majoriteten att deras lärare inte har uppmuntrat dem att lära sig saker i sin egen takt⁴, det verkar vanligare att respondenterna upplevt det som att läraren bromsat dem för att få dem att passa in i klassens tempo än att läraren uppmuntrat dem till att utnyttja sin potential. (Se tabellerna 4 och 5).

håller helt och hållet med	4,5
håller i viss mån med	16,9
vet inte	7,8
håller inte riktigt med	42,9
håller inte alls med	26,6
Internt bortfall	1,3

Tabell 4 Svar på påståendet "De flesta av mina lärare uppmuntrade mig att lära mig saker i min egen takt" i procent

håller helt och hållet med	29,9
håller i viss mån med	26,6
vet inte	11,7
håller inte riktigt med	18,2
håller inte alls med	11,7
Internt bortfall	1,9

Tabell 5 Svar på påståendet "Det har hänt att lärare bromsat mitt lärande för att jag skulle passa bättre in i klassens tempo" i procent

På frågan "Vad tror du att det skulle inneburet för skillnad för dig om skolan bättre hade tagit tillvara din begåvning?" är det 96 personer som har svarat. Majoriteten av dessa (ca 85 personer) har lämnat svar som antyder att de tror att det skulle ha gjort en positiv skillnad för dem. Jag har här valt ut några brottstycken som är typiska.

Många svar handlar helt enkelt om bättre studieresultat, effektivare lärande, högre betyg etc. Ex: *"Betydligt högre medelbetyg. Det låga medelvärdet är ett resultat av 'förslappning', dvs jag tyckte det var segt att gå på lektioner där det inte var något driv i undervisningen. All kraft lade jag på de ämnen som intresserade mig, resten ignorerade jag totalt."*

En annan tydlig tendens (som vi även ser i citatet ovan) är att många svar handlar om att skolan inte gett tillräckligt mycket utmaningar, vilket har lett till ointresse. Ex:

Det hade inneburet att lärandet hade blivit en större och intressantare utmaning. Det hade ej varit möjligt att bara glida igenom på begåvning. Man blir varken stolt eller sporrad till att plugga hårdare om man får alla rätt på matteproven trots att boken aldrig har lämnat skåpet i skolan och lektionerna mestadels har handlat om luffarschack etc.

Ett annat genomgående tema i många svar är självförtroende. Ex: *"Absolut. Helt säkert. Om jag fått*

⁴ Vi får dock här anta att de flesta elever ändå haft någon lärare som uppmuntrat dem, p g a hur frågan ställdes går inte detta att utläsa ur resultatet

en input av läraren om att jag är i mål, och att de andra behövde utförligare förklaringar, så hade jag varit mer självsäker, och framför allt inte trott att jag var dålig elev.” Ett annat svar som knyter an till detta är att man antagligen skulle börjat studera vidare i ett tidigare skede än vad som skedde om man bara hade förstått att man hade en begåvning. Ex: ”Högre intresse för utbildning under ett tidigare skede i livet”. En del respondenter har även pekat ut vad detta större självförtroende hade kunnat leda till:

Jag hade känt mig mer förverkligad. Jag hade haft bättre självförtroende. Jag hade haft ett mycket bredare kompetensområde, och på vissa områden också djupare. Jag hade haft större påverkan på min omgivning. Jag hade fungerat bättre socialt. Jag hade känt mig mer i kontroll över min egen utveckling. Jag hade helt enkelt haft ett rikare liv

En annan vanlig kategori med svar är de som handlar om utanförskap och mobbning, vilket jag tar upp i avsnitt 4.4 nedan.

Det finns även de respondenter som tror att det inte skulle ha gjort någon skillnad för dem om skolan bättre tagit tillvara deras begåvning. En del respondenter har även påpekat att det är svårt att svara på den här typen av hypotetiska frågor, ex: ”Svårt att säga eftersom det ej skedde”.

På frågan ”Vad tror du är den främsta orsaken till de problem som högbegåvade elever kan stöta på i den svenska skolan?” har närmare hälften valt alternativet att det inte är ”accepterat att vara 'smart' i Sverige”. (se tabell 6) Det är även en stor del av respondenterna som tror att felet ligger i lärarutbildning eller styrdokument. Bland de som svarat ”Annat” har nästan alla gett svar som relaterar till resursbrist.

Att det inte är accepterat att vara "smart" i Sverige	48,7
Brister i lärarutbildningen	14,9
Brister i skolans styrdokument	22,1
Annat	13,6
Internt bortfall	0,6

Tabell 6 Svar på frågan "Vad tror du är den främsta orsaken till de problem som högbegåvade elever kan stöta på i den svenska skolan?" i procent

Vad tycker då respondenterna att man ska göra åt problemen? 61,7% av respondenterna anser att särskilt begåvade elever bör gå i vanliga klasser, medan 33,1% tycker att det är mera lämpligt att de får gå i särskilda klasser eller skolor. Flera respondenter har kommenterat att de inte gillar tanken på

särskilda skolor för särbegåvade eftersom det ökar segregationen. En respondent skriver t ex: "Jag tycker idén om att de så kallade särskilt begåvade eleverna ska gå i särskilda klasser låter helt absurd. Ett försök att skapa elitism på barn- och ungdomsnivå kommer skapa ännu en klyfta i det samhälle jag redan anser är för segregerat". En annan respondent skriver att: "Det behövs inte särskilda klasser för begåvade elever – det behövs bara större acceptans för att vissa är mer begåvade (precis som det finns vissa som är mindre begåvade – vilket redan är accepterat!) och att dessa mår bättre av mer stimulans och utmaningar."

Det är även ett flertal respondenter som understryker den förlust samhället gör i och med att den inte utnyttjar alla elevers potential. Ett illustrerande exempel är följande citat:

Visserligen tycker jag att det allra viktigaste är att ALLA elever lär sig vissa bas-kunskaper, att svaga elever får extra stöd om de behöver etc. Men i det långa loppet tror jag att samhället hade tjänat på att även 'specialbehandla' särskilt begåvade elever. Hade jag till exempel fått börja i mellanstadiet direkt i stället för att behöva gå igenom lågstadiet där man bara tragglade sådant som jag redan kunde (grundläggande läsning, räkning etc) hade kommunen/staten kunnat spara in tre års undervisning på mig, det blir en hel del pengar i slutänden. Jag hade dessutom kunnat börja jobba tre år tidigare vilket också är en samhällsvinst, med mera.

Vad gäller rent konkreta åtgärder så anser närmare hälften av respondenterna att det bästa är att använda sig av berikning, dvs att de särbegåvade eleverna får läsa samma saker som sina kamrater, men med mer bredd och djup (se tabell 7).

ämnesvis acceleration	27,9
läroplanskomprimering	16,9
berikning	46,1
årskurseliminering	3,2
Annat	5,2
Internt bortfall	0,6

Tabell 7 Svar på frågan "Vilken typ av konkret åtgärd tycker du är lämpligast för att hjälpa elever som är duktigare än sina skolkamrater?" i procent

Det är 9,7% (15 personer) av respondenterna som har börjat skolan tidigare än sina jämnåriga kamrater, samt 3,2% (5 personer) som har fått hoppa över årskurser. I fyra av dessa fem fall var det på

inrådan av lärare som årskurser hoppades över. Det är även flera respondenter som angett i kommentarsfältet att de blivit erbjudna att börja skolan tidigare eller att hoppa över årskurser men avböjt. En respondent kommenterar årskurseliminering:

Låt inte smarta barn hoppa över för att deras föräldrar ska ha något att skryta om, jag tycker att det här med att hoppa över eller läsa i förväg bara ger en signal om att inlärande är något nödvändigt ont som ska klaras av så fort som möjligt. Dessutom tror jag att det utanförskap som en smarting kan känna definitivt inte blir bättre av att han plötsligt är yngre än alla andra.

4.2. Är det viktigaste att alla elever får möjlighet att nå upp till samma nivå eller att de får möjlighet att till fullo utveckla sin potential?

84% av urvalsgruppen svarar att de inte riktigt eller inte alls håller med om att det är viktigare att alla elever når upp till samma mål än att eleverna får möjlighet att utveckla sin potential (se tabell 8). Majoriteten anser alltså att det är viktigare att få utnyttja sin fulla potential än att alla elever ska prestera lika bra i skolan. En av respondenterna som svarat ”håller i viss mån med” kommenterar ”Det viktigaste är att alla når en acceptabel lägstanivå, vi smarta klarar oss för det mesta ändå.”

håller helt och hållet med	1,9
håller i viss mån med	12,3
vet inte	0,6
håller inte riktigt med	31,8
håller inte alls med	52,6
Internt bortfall	0,6

Tabell 8 Svar på påståendet "Det är viktigare att alla elever når upp till samma mål än att alla elever får utnyttja sin potential fullt ut i skolan" i procent

4.3. Är det accepterat att vara särbegåvad i den svenska skolan?

Majoriteten av urvalsgruppen är av åsikten att deras lärare inte har tyckt att det har varit negativt med elever som varit duktigare än sina klasskamrater (se tabell 9), däremot verkar det vara vanligare att kamrater uppfattar det som någonting negativt att vara duktig i skolan (se tabell 10).

håller helt och hållet med	7,1
håller i viss mån med	28,6
vet inte	15,6
håller inte riktigt med	21,4
håller inte alls med	26,0
Internt bortfall	1,3

Tabell 9 Svar på påståendet "Det har ibland känts som att mina lärare tyckt att det varit negativt att vara duktigare än sina klasskamrater." i procent

håller helt och hållet med	20,1
håller i viss mån med	31,8
vet inte	11,7
håller inte riktigt med	24,0
håller inte alls med	11,0

Tabell 10 Svar på påståendet "Det har ibland känts som att mina kamrater tyckt att det varit negativt att vara duktigare än dem." i procent

En respondent skriver att "[...] I gymnasieskolan bad lärarna mig att inte räkna upp handen", en annan säger att "[...] Jag har flera gånger råkat ut för lärare som direkt gett mig order att inte utnyttja min potential. 'Läs inte så fort, resten av klassen hänger inte med', 'Arbeta inte så snabbt, då är du klar med boken långt innan terminen är slut', etc.". Ett flertal respondenter har även nämnt Jantelagen: "Tyvärr gäller jantelagen även för intelligenta. Jag brukar aldrig eller mycket sällan berätta om min intelligenskvot eftersom de flesta bara tycker att man gör sig märkvärdig."

4.4. Kan det vara en nackdel att vara särbegåvad i den svenska skolan?

Det första som kan vara värt att studera här är hur väl särbegåvade elever lyckas i skolan. På frågan om vilket slutbetyg som uppnåtts vid grundskolans slut svarade 72% att de hade betyg över eller mycket över medel medan endast 5% hade under eller mycket under medel (se tabell 11). Många respondenter har kommenterat att de var bättre på matematik än på andra ämnen. På frågan om högsta avslutade utbildningsnivå är det drygt hälften av respondenterna som svarar att de har läst på universitet eller högskola (se tabell 12). Det är dock på sin plats att åter påpeka att medlemmar i Mensa här säkerligen inte är representativa för alla särbegåvade svenskar.

Mycket under medel (c:a 1 eller motsv.)	0,6
Under medel (c:a 2 eller motsv.)	4,5
Medel (c:a 3 eller motsv.)	22,1
Över medel (c:a 4 eller motsv.)	52,6
Mycket över medel (c:a 5 eller motsv.)	19,5
Internt bortfall	0,6

Tabell 11 Respondenternas medelbetyg vid grundskolans slut i procent

Grundskola (eller motsv)	2,6
Gymnasium	37,7
Universitet/högskola	54,5
Annat	4,5
Internt bortfall	0,6

Tabell 12 Respondenternas utbildningsnivå i procent

70% av respondenterna tror att de hade stor nytta av sin begåvning i skolan (se tabell 13). Över hälften (54%) tror även att de upplevdes som särskilt intelligenta av sina lärare i skolan (även om ett flertal av dem har kommenterat att de även tror att de upplevdes som obstinata eller allmänt annorlunda). Däremot är det bara c:a en tredjedel som innan grundskolans slut själva insåg att de hade

en ovanligt hög intelligens och praktiskt taget ingen som gjorde Mensas intagningsprov före denna ålder. En del respondenter har även kommenterat att de inte anser sig vara särskilt begåvade, ex: ”Enkäten får det att låta som man är ett underbarn. Kom med i Mensa för att jag är bra på logik, inget annat”. Jag har dock inte särbehandlat dessa respondenters svar, då de enligt definitionen på IQ faktiskt är allmänt särbegåvade.

håller helt och hållet med	27,9
håller i viss mån med	42,2
vet inte	7,8
håller inte riktigt med	13,6
håller inte alls med	7,8
Internt bortfall	0,6

Tabell 13 Svar på påståendet "Jämfört med mina skolkamrater hade jag stor nytta av min höga begåvning under min skoltid." i procent

Invidider med hög intelligens lyckas med andra ord ganska bra i skolan. Det verkar dock som att det också finns nackdelar med att vara särbegåvad i den svenska skolan. Hälften av respondenterna anser att de ibland har haft svårt att passa in socialt (se tabell 14).

håller helt och hållet med	18,2
håller i viss mån med	31,2
vet inte	1,3
håller inte riktigt med	19,5
håller inte alls med	29,2
Internt bortfall	0,6

Tabell 14 Svar på påståendet "Jag har ibland haft svårt att passa in socialt i de klasser jag har gått i." i procent

En respondent skriver ”Jag minns att jag redan i ettan eller tvåan kallades 'klassens levande uppslagsbok' av lärarinnan. Det var inte odelat positivt eftersom några andra barn såg chansen att hacka på 'frökens favorit'...”. Just mobbning och utanförskap är någonting som återkommer i kommentarer från ett flertal respondenter. Många respondenter skriver saker i stil med ”Jag har nog inte utnyttjat min intelligens i så stor mån, utan hållt tillbaka för att inte 'glänsa' och så småningom glidit tillbaka och inte tagit tillvara den som jag kanske borde...”.

5. Avslutning

5.1. Resultatdiskussion

Den första fråga jag inledningsvis ställde upp var huruvida särbegåvade individer ansåg att skolan i högre grad borde stödja särbegåvade elever. Den första enkätfråga som anknyter till frågeställningen är huruvida skolan kan stödja de särbegåvade eleverna mer. Det håller i princip alla respondenter med om att skolan kan, men det tror jag inte säger så mycket. Givetvis *kan* skolan göra mer, frågan är nog snarare om skolan *bör* göra det. Är det då ett problem att skolan inte stödjer särbegåvade elever mer än vad den gör? Enligt min enkät: ja. Dock har flera respondenter kommenterat att dessa elever inte ska få ett utökat stöd på bekostnad av de elever som inte klarar sig bra i skolan. Om det handlar om hur resurser ska fördelas så anser respondenterna med andra ord inte att särbegåvade ska få ett ökat stöd.

Studien visar att de särbegåvade själva anser att det är viktigt att få utnyttja sin fulla potential. Många särbegåvade känner det som att de har bromsats i skolan eftersom de inte passade in i den övriga klassens tempo. Många känner också att detta fått som effekt att de ganska snabbt tröttnat på skolan eftersom kamraterna ändå bara tragglade sådant som de redan behärskade. Detta beror enligt min mening på att lärare inte är medvetna om problemet. Att följa t ex de råd som Wahlström ger för hur särbegåvade elever bör undervisas är inte svårt, men det kräver att man vet om att problemet existerar.

Många som har en ovanligt hög intelligens brottas med problem på det sociala planet. Sandemoses jantelag har en stark ställning i Sverige och ofta uppfattas det som någonting negativt att vara duktig i skolan, kanske inte främst bland lärarna utan bland eleverna. Detta leder enligt Persson [1997a] ofta till att eleverna sänker sig till sina kamraters nivå för att inte sticka ut. Det visar sig även i min enkät att det i många fall leder till utanförskap och mobbning.

Både Blomdahl (2001) och Falk (2001) visar i sina examensarbeten att det finns brister i lärarutbildningen vad gäller särbegåvade elever. Detta avspeglar sig tydligt i de svar jag har fått på min enkät. Många av respondenterna upplever att deras lärare inte uppmuntrade dem att ta tillvara sin begåvning utan snarare bromsade dem för att de skulle passa bättre in i det tempo som passade för deras klasskamrater. Detta tycks mig vara ett tydligt utslag av det som Persson kallar egalitarianism. Den svenska skolans mål verkar inte vara att skapa spjutspetsar utan att skapa en ”jämlig” befolkning, där alla når upp till samma mål. En stor majoritet av mina respondenter har dock svarat att de tycker

det är viktigare att eleverna får utnyttja sin potential än att alla når upp till samma mål. Jag tycker personligen att det är skrämmande att flera av mina respondenter upplevt att deras lärare medvetet bromsat dem för att de skulle passa in i klassens tempo!

De särbegåvade eleverna klarar sig trots allt ganska bra i skolan. De flesta har höga betyg och majoriteten läser även vidare på universitet och högskolor. Är detta ett tecken på att de ändå har det ganska bra i skolan, eller är det bara ett tecken på att de hankar sig fram trots bristande stöd från skolan? Denna fråga lämnar jag tillsvidare obesvarad då jag inte anser mig ha underlag för att besvara den. En stor majoritet av respondenterna anser i varje fall att de hade stor nytta av sin särbegåvning i skolan. Man kan med andra ord kort säga att det finns nackdelar med att vara särbegåvad i den svenska skolan, men på det stora hela är det mest fördelar.

Vad ska man då göra åt de problem som uppenbarligen finns? Det finns inget entydigt svar på den frågan. För det första har vi frågan för eller emot sk "elitskolor" för högpresterande elever. Det finns ju motsvarande skolor för elever som är duktiga på t ex musik eller olika sporter, men det anses generellt sett som ganska fult i Sverige med ett elittänkande vad gäller intelligens. Många av mina respondenter har även uttryckt en avsky mot elitskolor, dels därför att det leder till ökad segregering, dels därför att de särbegåvade eleverna i sådana skolor skulle fjärmas än mer socialt från sina jämnåriga kamrater. De flesta tycker att särbegåvade elever ska läsa samma saker som sina kamrater, men att de ska få möjlighet att berika sitt lärande, dvs läsa mer än sina kamrater på bredden och djupet, eftersom detta är den åtgärd som minst inkräktar på elevens sociala liv.

Ändringar i läroplanen kan vara ett sätt att minska problemet. De mål som är av typen "mål att uppnå" i läroplanen är ett problem för många särbegåvade just eftersom de målen går att uppnå och när man har uppnått dem så finns inget sätt att gå vidare. Som Utbildningsdepartementet har konstaterat är det bättre att fokusera på mål att sträva mot, dessa kan alla elever oavsett nivå sträva mot i samma utsträckning. Närmare hälften av respondenterna anger dock att det stora problemet inte är läroplaner eller lärarutbildning utan samhällets syn på intelligens. De uppfattar det inte som accepterat att vara "smart" i Sverige. Detta är någonting som ingen kan göra någonting åt i en handvändning. Jag hoppas dock att ökad forskning på området samt mer information till allmänheten kan göra att problemet på lång sikt minskas.

5.2. Metodkritik

5.2.1. Metoden

En enkät som genomförs över Internet är alltid riskabel. Det finns risk för att respondenter fyller i enkäten flera gånger, det finns risk för att personer som över huvud taget inte hör till urvalet (kanske inte ens till populationen) fyller i enkäten och det finns även en risk för att personer som hör till urvalet och vill fylla i enkäten inte lyckas med detta på grund av att tekniken krånglar.

Risken för att en enskild respondent fyller i enkäten mer än en gång tror jag mig ha minimerat genom att låta respondenterna fylla i sina medlemsnummer i ett speciellt fält för att sedan kontrollera att varje medlemsnummer bara förekommer en gång. På detta sätt får jag även viss kontroll på att inte Mensa-medlemmar som inte är med i urvalet fyller i enkäten eftersom deras medlemsnummer då inte har rätt slutsiffra.

Teknikens nycker kan man aldrig helt gardera sig mot. Jag har dock valt ut ett enkätsystem som jag själv tycker är mycket lättanvänt och som använder sig av en teknik som inte ställer speciellt höga krav på respondenternas datorsystem. Det som krävs för att fylla i enkäten är en dator med Internetanslutning och en webbläsare.

5.2.2. Populationen och urvalet

Som framkom i litteraturstudien är forskarvärlden långt ifrån enig om att IQ är något bra mått på en individs intelligens. Det finns säkerligen andra mått på begåvning hos respondenterna som skulle kunna ge mer rättvisande resultat. Svårigheten är dock att hitta en sådan population. IQ är ett mycket påtagligt mått och att använda sig av det för att välja ut särbegåvade individer är synnerligen praktiskt.

Man kan även ha invändningar mot att använda en förening som Mensa som population. I Sverige finns det ungefär 9 miljoner människor. Alltså finns det i landet (åtminstone rent teoretiskt sett) ungefär 180 000 personer med en intelligens inom det aktuella intervallet. Av dessa 180 000 är alltså ungefär 1 600 medlemmar i Mensa. Av de resterande 178 400 potentiella medlemmarna finns det dels de som har varit medlemmar men av någon anledning (hög medlemsavgift, brist på intresse etc) sagt upp sitt medlemskap, det finns de som inte tror sig själva ha nog hög IQ för att göra inträdesprovet, men till största delen har dessa individer säkerligen aldrig någonsin hört talas om föreningen. Detta gör att föreningen Mensa egentligen består av individer som har en IQ över 130 och som har hört

talas om Mensa och som dessutom är nog testbenägna för att göra inträdesprovet. Allt detta gör att mitt urval ingalunda är representativt för gruppen ”svenskar med ovanligt hög IQ”. Kvar står dock faktum att alla i populationen (och följaktligen urvalet) har en hög IQ.

5.2.3. Konstruktionen av enkätfrågor

Detta är första gången jag har konstruerat en enkät, vilket märks tydligt på frågorna. Det var svårare än jag trodde att ställa rätt frågor för att få fram den information jag ville ha, trots att jag följde de råd jag hittade i metodlitteraturen. Detta resulterade bland annat i att resultatet från vissa frågor inte finns redovisat i resultatkapitlet, t ex fråga 15 (”Jag var i allmänhet mer initiativtagande än mina skolkamrater.”) samt följdfrågan 15b som jag efter enkätens genomförande insåg var alldeles för diffusa för att kunna garantera att alla respondenter uppfattat dem lika. Jag har även fått kommentarer från respondenter på att vissa frågor skulle kunna uppfattas olika och jag har i förekommande fall försökt väga in detta i min bedömning av resultatet på dessa frågor. Jag anser att resultatet trots detta ger en god bild av respondenternas åsikter, men att man inte ska tolka procenttalen i resultatet som några exakta värden.

5.3. Slutsatser och vidare forskning

Det är svårt att dra några andra slutsatser än att skolan skulle behöva lägga ner mer resurser på de särbegåvade eleverna. Detta får dock inte ske på bekostnad av andra elever. Jag anser emellertid inte att det skulle vara något stort problem att föra in frågan i lärarundervisningen så att nyutbildade lärare skulle vara medvetna om problematiken. Hur många av de lärare som idag är nyutbildade har en tanke på att även de elever som har hög kapacitet faktiskt behöver hjälp med att utnyttja den?

Det stora problemet tycks dock inte ligga hos lärarna eller hos styrdokumentet utan i samhällets syn på begåvning, någonting vi inte lär kunna ändra i första taget. Jag tror dock att en fortsatt diskussion runt detta vore ett steg i rätt riktning.

Detta är ett i princip oinviigt forskningsområde i Sverige. Det finns mycket forskning som skulle kunna göras på området. Det vore t ex intressant att få se resultatet av en undersökning av de särbegåvade elever som går i skolan idag. Även en studie som jämförde de särbegåvade eleverna med ”vanliga” elever vore intressant. Känner sig t ex särbegåvade elever mer socialt isolerade än sina kamrater eller är detta någonting som alla känner? Det vore även intressant att se resultatet av en studie som jämförde hur olika skolor planerar för undervisningen av sina särbegåvade elever.

6. Litteraturförteckning

Lpo94 (1994) *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Neisser, U et al (1996) *Intelligence: Knowns and Unknowns*, *American Psychologist*.

Herrnstein, R, Murray, C (1994) *the Bell Curve*. New York: Free Press.

Jones, H, Bayley, N (1941) *The Berkeley Growth Study*. Child Development.

Gardner, H (1994) *De sju intelligenserna*. Jönköping: Brain Books.

Gardner, H (2001) *Intelligenserna i nya perspektiv*. Jönköping: Brain Books.

Falk, A (2001) *Begåvade barn i skolan*. Institutionen för utbildningsvetenskap, Linköpings universitet.

Heller, K. A. et al (2000) *International Handbook of Giftedness and Talent*. Oxford: Pergamon Press.

Persson, R (1997b) High Ability in Egalitarian Contexts: Able Children and Commonsense Teacher Roles in the Swedish School System, *Insikt*, 1997:3.

Blomdahl, L (2001) *Den begåvade eleven och dess behov*. Institutionen för utbildningsvetenskap, Linköpings universitet.

Sandemose, A (1933) *En flyktning krysser sitt spor: fortelling om en morders barndom*. Oslo: Aschehoug.

Persson, R (1997a) *Annorlunda land - särbegåvningens psykologi*. Stockholm: Almqvist&Wiksell.

Unesco *Unesco education website*. (2004-10-18). portal.unesco.org/education.

Lgr80 (1980) *Läroplan för grundskolan*. Stockholm: Utbildningsförlaget.

Ds 2001:19 (2001) *Elevens framgång - Skolans ansvar*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Wahlström, G (1995) *Begåvade barn i skolan - Duglighetens dilemma?*. Stockholm: Liber Utbildning AB.

Bryman, A (2002) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.

Trost, J (1994) *Enkätboken*. Lund: Studentlitteratur.

Mensa Sverige (2002) *Stadgar* <http://www.mensa.se/stadgar.html>.

Vetenskapsrådet (1990) *Forskningsetiska principer i humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning* http://www.vr.se/humsam/index.asp?id=24&dok_id=838.

Breneman, D (2004) *MedForm - Utilizing the Web for Dynamic Clinical Trials*. Institutionen för datavetenskap, Chalmers tekniska högskola.

Bilaga 1: Notis i Legatus Mensae

Vad tyckte du om att gå i skolan?

- Har du gått i skolan?
- Slutar ditt Mensa-medlemsnummer på 1 eller 9?

Det finns väldigt mycket forskning om intelligens och det finns också hyfsat mycket forskning om begåvade elever i skolan. Det finns dock i princip ingen forskning om vad de begåvade eleverna själva tycker. Detta tänker jag ändra på. Jag kommer därför som en del av en c-uppsats i pedagogik att genomföra en enkätstudie bland medlemmar i Mensa om skolan. Så om du svarade ja på frågorna ovan, bege dig snarast till följande adress för att fylla i enkäten: www.mensa.se/skolenkat

Enkäten kommer att vara öppen under vecka 46-48.

Om du vill göra enkäten men inte har tillgång till Internet, eller om du har några andra frågor, kontakta mig gärna.

Daniel Eriksson

Bilaga 2: Påminnelse

Hej.

I senaste numret av Legatus Mensae fanns en notis om en enkätundersökning om begåvade elevers situation i skolan som jag genomför. Enkäten genomförs med ett urval av medlemmar i Mensa, varav du är en. Eftersom svarsfrekvensen hittills varit mycket låg skickar jag nu ut en påminnelse till dem som ingår i urvalsgruppen. Detta är alltså den enda påminnelse som kommer att skickas ut!

Jag hoppas att du skulle tycka det var intressant att besvara enkäten.

Den finns i så fall på följande web-adress:

<http://www.mensa.se/skolenkat>

För att besvara adressen behöver du ditt medlemsnummer. För dem som inte har detta nära till hands så finns det längst ner i detta mail.

För er som redan har besvarat enkäten så tackar jag för er medverkan och ber er ignorera detta mail. Pga tekniska svårigheter går det ut till alla i urvalsgruppen.

/Daniel Eriksson

Ditt medlemsnummer: xxxxx

Bilaga 3: Enkät

Detta är endast en representation av de frågor som finns med i den digitala enkäten, inte en representation som ser exakt likadan ut som enkäten. Det som i den här versionen markerats som listor med kryss är i den digitala versionen olika alternativ som respondenten får välja mellan. Mina kommentarer inom hakparenteser är här endast till för att klargöra hur den digitala enkäten fungerar (och finns alltså inte i själva enkäten). På de ställen där svaret är av typen fritext har jag här representerat med ett kort understreck ”_____”. I själva enkäten finns det dock obegränsat med utrymme för svar på sådana frågor.

Första sidan

Enkät om begåvade barns situation i den svenska skolan

Om studien

Jag heter Daniel Eriksson och läser just nu sista terminen på en lärarutbildning vid Linköpings Universitet. Under terminen ska jag göra ett examensarbete på c-nivå inom ämnet pedagogik och jag har valt att låta mitt arbete handla om begåvade barn i skolan. Det finns forskning som visar att Sverige är ett av de sämsta länderna i världen på att ta hand om sina begåvade elever. Faktum är att det inte står ett ord om begåvade elever i skolans styrdokument samt att de flesta lärare inte har någon alls utbildning på hur man lär ut till begåvade elever. Vad som inte har studerats tidigare är hur de begåvade eleverna själva ser på detta. Ser de det som ett problem? Tycker de att skolan skulle lägga mer resurser på begåvade elever? Jag ska försöka undersöka detta med en enkät.

Om urvalet

Jag har alltså valt att gå ut med min enkät bland Mensas medlemmar. För att göra mängden enkätsvar hanterbar har jag valt att slumpa fram två slutsiffror. Slumpen föll på siffrorna 1 och 9 och alltså riktar sig enkäten till alla som har ett Mensa-medlemsnummer som slutar på 1 eller 9.

Forskningsetisk information

Studien uppfyller de forskningsetiska riktlinjer som ställts upp av Vetenskapsrådets ämnesråd för humaniora och samhällsvetenskap, vilket bland annat innebär att alla enkätsvar är helt anonyma. För att ha kontroll på vilka som har respektive inte har svarat på enkäten behöver jag ha medlemsnummer av alla som svarar på enkäten, detta medlemsnummer kommer dock inte att användas till någonting annat än denna kontroll. I och med att Du svarar på enkäten ger Du också ditt medgivande till att jag kan använda dina svar i min studie, ett medgivande som Du dock kan dra tillbaka när som helst genom att kontakta mig.

Praktisk information

Enkäten består av fem delar med totalt c:a 30 frågor och tar 5-10 minuter att besvara. Observera att enkäten är dynamisk, d v s vissa följdfrågor dyker upp efterhand beroende på vad Du svarat på frågan

innan. De flesta frågor har givna svarsalternativ, det finns dock gott om utrymme för egna kommentarer. I slutet av enkäten finns även ett fält för allmänna kommentarer, där kan Du bland annat nämna om du tycker att någon fråga var särskilt oklar eller om Du vill meddela mig någonting annat.

För att börja svara på enkäten behöver Du bara fylla i ditt medlemsnummer i fältet nedan och trycka på knappen märkt "fortsätt".

Medlemsnummer: _____ [Knapp märkt "fortsätt"]

Kontaktinformation

Du når mig lättast på e-mail xxx eller mitt hemtelefonnummer xxx. [mail samt telefonnummer borttaget i rapporten]

Personalia

1. När är du född?

- Före 1930
- 1930-talet
- 1940-talet
- 1950-talet
- 1960-talet
- 1970-talet
- 1980 eller senare

2. Vilket kön har du?

- Man
- Kvinna

3. Vilken är din högsta avslutade utbildningsnivå?

- Grundskola (eller motsvarande)
- Gymnasium
- Universitet/högskola
- Annat

3b. Vad läste du för typ av utbildning på gymnasiet? [syns endast om respondenten gått gymnasiet]

- Samhällsvetenskaplig/humanistisk
- Naturvetenskaplig/teknisk
- Praktisk/estetisk
- Annat, ange vad: _____

4. Läste du hela grundskolan i Sverige?

- Ja
- Nej

5. Började du skolan tidigare än dina jämnåriga kamrater?

Ja

Nej

6. Har du någon gång hoppat över en årskurs?

Ja

Nej

6b. På vems inrådan? [syns endast om respondenten svarade ja på föregående fråga]

Lärare

Föräldrar

Någon annan

7. Vad hade du för medelbetyg när du slutade grundskolan?

Mycket över medel (c:a 5 eller motsv.)

Över medel (c:a 4 eller motsv.)

Medel (c:a 3 eller motsv.)

Under medel (c:a 2 eller motsv.)

Mycket under medel (c:a 1 eller motsv.)

Eventuella kommentarer

Frågor kring uppfattningen av den egna intelligensen

8. Vid vilken ålder insåg du att du hade en ovanligt hög intelligens?

9. Vid vilken ålder gjorde du Mensas intagningsprov?

10. Vem var det som fick dig att inse att du hade en hög intelligens?

Du själv

Lärare

Föräldrar

Någon annan

11. Tror du att du upplevdes som särskilt intelligent av dina lärare under din skoltid?

Ja

Nej

Eventuella kommentarer

Påståenden kring skolan och skolgången

Nu följer ett antal påståenden. Ange i vilken grad du kan instämma med de olika påståendena.

[För varje påstående finns alternativen ”håller helt och hållet med”, ”håller i viss mån med”, ”vet inte”, ”håller inte riktigt med” samt ”håller inte alls med”]

12. Det är viktigare att alla elever når upp till samma mål än att alla elever får utnyttja sin potential fullt ut i skolan.

13. Det är ett problem att elever med hög intelligens inte får det stöd de behöver i den svenska skolan.

14. Jämfört med mina skolkamrater hade jag stor nytta av min höga begåvning under min skoltid.

15. Jag var i allmänhet mer initiativtagande än mina skolkamrater.

15b. Detta initiativtagande uppmuntrades oftast av mina lärare. [syns endast om respondenten svarat ”håller helt och hållet med” eller ”håller i viss mån med” på föregående fråga]

16. De flesta av mina lärare uppmuntrade mig att lära mig saker i min egen takt.

17. Det har hänt att lärare bromsat mitt lärande för att jag skulle passa in i klassens tempo.

18. Det har ibland känts som att mina lärare tyckt att det varit negativt att vara duktigare än sina klasskamrater.

19. Det har ibland känts som att mina kamrater tyckt att det varit negativt att vara duktigare än dem.

20. Jag har ibland haft svårt att passa in socialt i de klasser jag har gått i.

Eventuella kommentarer

Övriga frågor kring skolan och skolgången

21. Under vilka stadier i skolan tyckte du att skolan bäst passade dig?

- lågstadiet
- mellanstadiet
- högstadiet
- gymnasiet
- senare utbildning

22. Anser du att skolan kan göra mer för att stötta högbegåvade elever?

- Ja
- Nej

23. Vad tror du att det skulle innebära för skillnad för dig om skolan bättre hade tagit tillvara din begåvning?

24. Vilken typ av konkret åtgärd tycker du är lämpligast för att hjälpa elever som är duktigare än sina skolkamrater?

- Möjlighet att hoppa över årskurser (årskurseliminering)
- Att eleven får arbeta snabbare i vissa ämnen (ämnesvis acceleration)
- Att eleven får gå igenom läroplanen i snabb takt för att därefter hoppa vidare till senare årskurser

(läroplanskomprimering)

- x Att eleven får möjlighet att lära sig samma som sina kamrater men med mer djup och bredd på kunskaperna (berikning)
- x Annat, ange vad: _____

25. Vad tror du är den främsta orsaken till de problem som högbegåvade elever kan stöta på i den svenska skolan?

- x Brister i lärarutbildningen
- x Att det inte är accepterat att vara ”smart” i Sverige
- x Brister i skolans styrdokument
- x Annat, ange vad: _____

26. Vilket av följande tycker du är mest lämpligt?

- x Att särskilt begåvade elever går i särskilda skolor/klasser.
- x Att särskilt begåvade elever går i vanliga klasser.

Eventuella kommentarer

Övrigt

Utrymme för ytterligare kommentarer

Frivillig e-mail-adress för kontakt
